

RESOCIJALIZACIJA OSUĐENIH LICA KAO FAKTOR SMANJENJA KRIMINALA

REZIME: Suzbijanje kriminala, u današnje vreme, više nije moguće sprovesti radikalnom izolacijom i dehumanizacijom čoveka, već njegovom resocijalizacijom. Svrha primene krivičnih sankcija jeste suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju čovek i druge osnovne društvene vrednosti. Sva lica koja su pravosnažno osuđena za izvršena krivična dela upućuju se na izdržavanje kazne u neku od Ustanova za izvršenje krivičnih sankcija Republike Srbije. Svrha njihovog kažnjavanja jeste resocijalizacija, odnosno prevaspitanje i priprema da se po izdržanoj zatvorskoj kazni vrate u društvo, prihvate pozitivne norme ponašanja i da se više ne bave kriminalom. U toku procesa resocijalizacije prema njima se od strane zaposlenih u ustanovi primenjuje adekvatan tretman (program postupanja) kako bi se resocijalizacija uspešno sproveda, a eventualni procenat recidiva smanjio na najmanju moguću meru. Kao najčešći vidovi tretmana tokom resocijalizacije primenjuje se tretman kroz radne aktivnosti, slobodno vreme, obrazovanje i slobodu verosipovesti.

Ključne reči: kriminal, kažnjavanje, zatvor, tretman, resocijalizacija.

Pojam resocijalizacije

Određenju pojma resocijalizacije¹ prilazimo, u našem slučaju, prvenstveno sa penološkog, a zatim i sa vaspitnog stanovišta. Resocijalizacija

* Okružni Zatvor u Novom Sadu, Ministarstvo pravde Republike Srbije

¹ Bošković, Milo.: Kriminološki leksikon, MS, Odrednica: Resocijalizacija, Novi Sad, 1999, str. 302, kaže: „Resocijalizacija (nl. resocialisatio), vraćanje iz asocijalnog načina života u normalne oblike ponašanja i odnose. Ponovno uključivanje devijantne osobe u društvene procese života i rada. Postupci i procesi usmereni na ostvarivanje cilja kazne, koji dovode do promena ponašanja ličnosti iz devijantnih u društveno poželjne standarde shvatanja vrednosti i normi ponašanja. Postiže se korekcijom delinkventne orijentacije, navika i shvatanja u društveno prihvatljiva ponašanja; podsticanjem samosvesti, uz pomoć drugih osoba ili društvenih subjekata te institucionalnim oblicima uticaja i korekcije ponašanja”.

postaje aktuelna uvođenjem kazne lišenja slobode, kada zatvori u odnosu na ranije namene, dobijaju jednu novu i drugačiju funkciju, funkciju prevaspitanja. Ona je u suštini vraćanje iz asocijalnog načina života u prihvatljive načine ponašanja i odnose, odnosno ponovno uključivanje devijantne osobe u redovne tokove života i rada. Pojam resocijalizacije, sa današnjeg teorijskog aspekta, podrazumeva multidisciplinarni prilaz osuđenom licu i saradnju svih subjekata raznih profila i stručne spreme koji su nosioci procesa resocijalizacije.²

Resocijalizacija, kao pravna mera kriminalne politike, ima tri faze:

- sudsku (izrečena kazna ili mera),
- institucionalnu (za vreme izdržavanja kazne ili sprovođenja mera bezbednosti),
- postpenalnu (nakon izdržavanja kazne ili sprovođenja mera bezbednosti).³

Ovim postupcima se teži izmeni ličnih osobina i sklonosti osuđenika koje su uzrokovala njihovu delinkventnu orijentaciju s namerom da ih ponovo integriše u društveni život.⁴ Posebno se teži izmeni onih dispozicija koje su u osnovi same ličnosti, a čine ih neotpornim na spoljnje uticaje.

Svrha i smisao kažnjavanja

Lišenje slobode kao oblik i sredstvo pravne zaštite od delinkvencije, u svom istorijskom razvoju, pojavilo se i održalo u dva osnovna vida: kao preventivna mera i kao kazna, odnosno pravni instrument krivične represije prema učinocima krivičnih dela.⁵ Kazna lišenja slobode dobija na svom značaju i težini tek sa shvatanjem da je sloboda čovekova najveća vrednost

² Pantazijević – Stanojević, M., *Socijalizacija i resocijalizacija*, str. 28–31; Garabedian, P. (1964). *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, Social Roles in a Correctional Community*, vol. 55; Havelka, N., (1973). Indikatori stava i njihova konzistentnost u procesu aktualizacije, *Psihologija*, br. 3–4, str. 67–81.

³ Bošković, Milo., *Kriminološki leksikon*, str. 302 navodi mišljenje nekih teoretičara koji osporavaju mogućnost rehabilitacije i u najbolje opremljenim i kadrovski osposobljenim ustanovama. Njihovo je mišljenje da su zatvori po svojoj suštini više „škola kriminala” nego rehabilitaciona ustanova. Neki od njih se zalažu i za ukidanje zatvora, koji delinkventa ne menja nego ga kao ličnost degradira i obeležava za ceo život”. Goffman, E., (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, New York, Simon and Schuster, Inc.; Goffman, E., (2000). *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*, Beograd, Geopolitika; Đorđević, O., (1989). *Leksikon bezbednosti*, Vidi: *Zavod za prinudno vaspitanje omladine*, Beograd, Privreda publik, str. 539.

⁴ Garrity, D., (1966). *The Prison as a Rehabilitation Agency*, *The Prison: Studies in Institutional Organization and Change*, New York

⁵ Mladenović – Kupčević, R., (1971). *Osnovi penologije*, Sarajevo, str. 77.

i da je njeno ograničenje težak oblik kažnjavanja. Ovo saznanje proisteklo je iz shvatanja čoveka kao slobodnog produktivnog i društvenog bića koji ima prirodnu potrebu da se razvija i realizuje u društvu za koje oseća da mu pripada.⁶ U društvenoj reakciji na kriminalitet, sistem izvršenja krivičnih sankcija ima specifičnu ulogu određenu kaznenom politikom, civilizacijskim i kulturnim nivoom, etičkim i humanističkim vrednostima, naučnim i ekonomskim potencijalom društva. Ove determinante istorijski su određivale karakter društvene reakcije na kriminalna ispoljavanja kao kazneni, preventivni i prevaspitni.⁷ Ako je zločin od strane zakonodavstva definisan i konstatovano ugrožavanje životnih uslova društva kažnjavanjem, onda i kazna ima različit smisao određen svrhom kažnjavanja.⁸ Kaznena ili represivna reakcija imala je retroaktivno dejstvo na počinioca krivičnog dela jer se promena ponašanja postizala ispaštanjem i zastrašivanjem. Praksa je pokazala da zastrašivanje potencijalnih prestupnika ostrim kaznama nije imalo pravi efekat, jer je poznato da su, čak i za vreme javnih egzekucija džeparoši, na primer, obavljali svoj „posao” u publici koja je egzekuciju posmatrala. Ispaštanje i zastrašivanje imalo je, dakle, ograničene domete u redukciji kriminaliteta. Moderni humanizam je iznedrio ideju prevaspitanja, popravljanja ili korekcije kao izraz vere u čoveka koji može svoje ponašanje promeniti i prihvatiti pozitivne društvene norme ponašanja. Savremena istraživanja su pokazala da je ideja i efikasnost programa zastrašivanja na dnu liste efikasnosti i da rezultiraju čak povećanom stopom recidivizma.⁹

Najopštija svrha postojanja krivičnih sankcija jeste suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju čovek i druge osnovne društvene vrednosti (čl. 4 st. 2 KZ). Međutim, samo postojanje sankcija nije dovoljno za jedan pravni sistem jer nije istovetno kažnjavanju, pošto je tek kažnjavanje proces konkretizacije ideje sankcija. Stoga su ova dva fenomena nužno istovremena i uslovljena, a kažnjavanje pošto se radi o procesu primene opštih normi na pojedinačne slučajeve mora imati i određeniju svrhu. Stoga je zakonodavac u čl. 42 KZ definisao i posebnu svrhu kažnjavanja, kao:

- sprečavanje učinioca da vrši krivična dela i njegovo prevaspitanje,
- vaspitni uticaj na druge da ne čine krivična dela i

⁶ Chambliss, J.W., (1969). *Crime and the Legal Process*, New York, St. Louis, San Francisco, McGraw – Hill Book Com.

⁷ Marić, B.; Bulatović, I., (2004). *Sistem izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji*, Beograd, Udruženje penologa Srbije, poglavlje: Svrha izvršenja krivičnih sankcija, str. 19–20.

⁸ Jering, R., (1998). *Cilj u pravu*, Podgorica, CID

⁹ Žunjić – Pavković, V., (2004). *Evolucija u resocijalizaciji*, Beograd, Partenon

- jačanje morala i uticaj na razvijanje društvene odgovornosti i discipline građana.

Sadašnje stanje postupka resocijalizacije kod nas

Ovde polazimo od veoma složene uloge kaznenih ustanova i kod nas i u svetu. Ta složenost je vidljiva već u činjenici da zatvor ima najmanje trojaku funkciju:

- izolaciju delinkventa/prestupnika¹⁰ iz društva i kriminogene sredine i zaštita društva,
- upozorenje svim potencijalnim delinkventima da je država odlučna da reaguje na kriminalno ponašanje,
- popravljnja, prevaspitanja i osposobljavanja delinkvenata da se uspešno reintegrišu u društvenu zajednicu po izlasku iz zatvora.¹¹

Naravno, zatvor pored ovih ima i svoju represivnu funkciju koja sa ostalim funkcijama treba da ostvari potpun uticaj na delinkventa.

U vreme opšteg porasta kriminaliteta, imamo i energičnu reakciju države koja nastoji da ga suzbije. Tom cilju služe, objedinjeni u akciji, pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova, tužilaštva, sudova i naravno Ustanova za izvršenje krivičnih sankcija. Imali smo, između ostalih, i priliku da u akciji nazvanoj SABLJA u Republici Srbiji, zatim razotkrivanje stečajne, drumske, prosvetne i drugih mafija, u akciji MORAVA, vidimo da se usaglašenom akcijom, bržim reagovanjem i adekvatnim postupanjem kriminal može da, ako ne i uništi, onda ozbiljno uzdrma i dovede u normalne okvire. Postavlja se pitanje kako u aktuelnom stanju u Republici Srbiji oceniti stanje procesa resocijalizacije koje treba da dovede do smanjenja recidiva?

Na osnovu dostupnih izveštaja (u vidu publikovanih seminara) o radu Službi za tretman, dolazimo do sledećeg pitanja: koje su realne mogućnosti zatvora u prevaspitanju, korekciji delinkvenata i da li je zatvor, kakvog

¹⁰ Razlikujemo terminološki delinkventa od prestupnika po stepenu recidivizma. Delinkvent je po strukturi ličnosti krimogeno strukturana ličnost, dok prestupnik može biti bilo koje lice koje je načinilo prekršaj koji se po zakonu kažnjava, i ne podrazumeva obavezan povratak u zatvor (recidiv).

¹¹ Zbornik tekstova Strategija državnog reagovanja protiv kriminala, (2003). Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Budva, str. 485; Vidi: Gove, W.R., (1980). The Labeling of Deviance, Sage, Beverly Hills, California; Hurshi, T., (1967). Causes of Delinquency, University of California Press, Berkeley; Ignjatović, Đ., (2002). Kriminološko nasleđe, Praktikum iz kriminologije, Policijska akademija, Beograd; Jakovljević, V., (1971). Uvod u socijalnu patologiju, Naučna knjiga, Beograd.

ga danas poznajemo, u mogućnosti da svojim delovanjem postane značajan subjekt u suzbijanju kriminaliteta? Brojna istraživanja pokazuju da zatvor¹² različito deluje na ljude koji se u njemu nalaze. Neki od njih nikada više ne vrše krivična dela, drugi postaju još teži delinkventi, a treći se ponašaju isto kao i pre dolaska u zatvor. Tačni razlozi ovakvih ponašanja se ne znaju, ali većina naučnika koji su se bavili ovim ispitivanjima, pretpostavljaju da bi se razlog mogao naći u različitom učešću pojedinih zatvorenika u zatvoreničkom društvenom sistemu.¹³ Uticaj Službe za tretman (nekadašnje prevaspitne službe), u tom slučaju, na delinkvente je minimiziran jer po ovakvom zastupanju nije moguće ostvariti cilj prevaspitanja. Mnogi ipak misle drugačije. Iako nije jednostavno ni lako nešto „popravlјati” jer se zna da je uvek lakše nanovo graditi, nego popravlјati staro, u našoj zemlji se ulažu veliki napor i da se koncept resocijalizacije ne samo zadrži, već i da se permanentno usavršava. Resocijalizacija, između ostalog, nema za cilj da stvorimo „dobrog” osuđenika, nego da utičemo na njega da prihvati pozitivne norme društvenog ponašanja koje će mu pomoći da izlaskom na slobodu ne čini nova krivična dela. Rezultati tog, pre svega upornog i dugotrajnog, posla ne moraju biti vidljivi i merljivi odmah jer suštinski cilj prevaspitanja je uspešan postpenalni prihvati, a ne samo uspešna integracija u zatvorsku sredinu. Posao na razvijanju i povezivanju institucija u postpenalnom vremenu je mnogo više parametar za vidljivost uspeha resocijalizacije, nego sama primerenost vladanja u zatvorskoj ustanovi.

Društvo bi trebalo mnogo više pažnje da posveti postpenalnom prihvatu kada osuđeno lice ponovo postane slobodna osoba. Ukoliko tada nema adekvatne mogućnosti uključivanja u socijalnu sredinu (nema porodicu, posao ili mesto stanovanja), postoji verovatnoća da će doći do recidivizma, bez obzira na ostvarene rezultate u samom procesu resocijalizacije. Nažalost, praksa potvrđuje da o velikom broju „bivših” zatvorenika niko ne brine jer su iz loše socijalne sredine, radno i stambeno nezbrinuti sa minimalnim (osnovnim, često i bez osnovnog) obrazovanjem, sa pečatom i društvenom etiketom „robijaša”. Teško nalaze posao i u procesu uklapanja prolaze kroz duševne krize i fizičke patnje, nekada možda i veće nego tokom boravka na izdržavanju kazne. Slobodni, ali bez mogućnosti da se nekom obrate po izlasku iz zatvora, da im pomogne u adaptiranju, vraćaju

¹² Bošković, Milo.: Kriminološki leksikon, Zatvor, vrsta kazne i kazneno – popravna ustanova, Vremenska krivična ili prekršajna sankcija lišenja slobode zatvaranjem i ograničavanjem slobode kretanja osuđenog lica (izolacijom od društva na određeno vreme), str. 102.

¹³ Ibid., str. 485

se u zatvor činjenjem novog krivičnog dela, po našem iskustvu, većinom sa presudom po istom članu Krivičnog zakona zbog kojeg su već bili u zatvoru. Zato vaspitači i ostali učesnici u procesu resocijalizacije treba da stvore uslove i pruže informacije osuđenim licima tokom izdržavanja kazne da vreme koje provode u zatvoru iskoriste maksimalno korisno po njih lično. Treba im zaokupiti misli razmišljanjem o sebi i mogućnostima napredovanja kao ličnosti, da bi do momenta izlaska iz zatvora imali odgovore bar na četiri osnovna pitanja nakon izlaska: gde idem, sa kim ću biti, šta ću raditi i kako ću to ostvariti? Pomoći im da sagledaju svoj položaj nakon izlaska,¹⁴ vrednije je od pukog „dobrog” vladanja tokom izdržavanja kazne.

Sve tendencije Evropskih komisija koje posećuju naše kaznene ustanove u svrhu kontrolisanja poštovanja Standardnih minimalnih pravila o postupanju sa zatvorenicima,¹⁵ naglašavaju da treba održavati i unapređivati uverenje o centralnoj ulozi Službe za tretman kao okosnice i nosioca procesa resocijalizacije kao svrhe kažnjavanja.¹⁶

Tretman u penalnoj instituciji

U penološkoj teoriji i praksi često se upotrebljava termin tretman¹⁷ koji označava način postupanja prema osuđenim licima. Tretman (franc. *traîtement*, način postupanja u nekoj situaciji, ophođenje) u kaznenom sistemu označava način postupanja prema osuđenim licima. U širem smislu

¹⁴ Po mom iskustvu iz razgovora sa osuđenim licima, često imam utisak da se tek u zatvoru po prvi put sretnu sa samim sobom jer vremena imaju u obilju, a ako ih podstaknete na razmišljanje i sagledavanje sebe, čak se usuđujem reći da su promene u ponašanju i stavu vidljive vrlo brzo, naravno kod onih lica koji su prijemčivi za saradnju.

¹⁵ Penološke teme, (1990). poseban broj 1/90, Zagreb, str. 6; Vidi: Kako do evropskih standarda, Zatvori u Srbiji 2002–2003, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Helsinške sveske, 17, Beograd, 2003.

¹⁶ Vidi: Uprava za izvršenje zavodskih sankcija Republike Srbije, (OSCE), Načelnik Službe za prevaspitanje, profesionalni profil, (skripta za internu upotrebu bez godine i mesta izdavanja).

¹⁷ Obilna je rečnička građa koja obrazlaže reč tretman. Jezički, izvorno objašnjenje, vidi: Klajn, I., Šipka, M., (2007). Veliki rečnik stranih reči i izraza, Prometej, Novi Sad, str. 1263. Značenje u psihološkoj praksi: Tretman, postupak koji obrađuje problem i pomaže njegovom rešavanju. U psihologiji su u pitanju problemi pojedinaca koji se nalaze u stanju neke socijalne, psihološke ili medicinske potrebe. U okviru odgovarajućih psiholoških službi postoje definisani tretmani za pojedine klase slučajeva, koji se zatim individualno prilagođavaju. U širem smislu, tretman može da se odnosi na bilo koju vrstu postupka kojim se obrađuju neki podaci u vezi sa individualnim slučajevima, događajima ili apstraktnim problemima; Krstić, D., (1988). Psihološki rečnik, Rečnik termina, Ilustracije, Rečnik biografija, Vuk Karadžić, Beograd, str. 641. Sa pozicije kriminološkog aspekta, vidi: Bošković, Milo, (1999). Kriminološki leksikon, Matica srpska, Novi Sad, str. 360–361.

tretman podrazumeva način postupanja prema licu lišenom slobode: 1. u krivičnom postupku, 2. u toku izdržavanja kazne i 3. postpenalnom periodu. Ovaj pojam ne susrećemo samo u penologiji, već je prisutan i u drugim naukama: u kriminologiji, psihologiji, psihijatriji, sociologiji. To znači da ovaj pojam ima šire i uže značenje. U širem značenju pojam tretmana obuhvata način postupanja prema određenim društvenim pojavama ili grupacijama, na primer kriminalitetu ili nekoj drugoj socijalno-patološkoj pojavi ili se odnosi na pojedine faze kroz koje lice lišeno slobode prolazi od momenta lišenja slobode, preko krivičnog postupka do izricanja i izvršenja krivične sankcije. Tako se već u fazi suđenja, odnosno istražnog postupka i izricanja presude vrši određeni tretman kroz primenu principa individualizacije kazne. Pojam tretmana bi se, po ovom širem tumačenju, odnosio na jedinstven sistem ili pristup u okviru koga se kroz opisane faze vrši proces resocijalizacije osuđenika. Po ovom shvatanju proces resocijalizacije počinje momentom lišenja slobode i on se odvija po fazama u kojima se ostvaruju pojedini, specifični elementi tretmana.¹⁸

Uže značenje tretmana odnosi se na njegovu primenu u institucionalnim i vaninstitucionalnim uslovima. Primena tretmana u zatvorskim uslovima je treća faza individualizacije u postupku prema osuđenom licu.¹⁹ Sam postupak je složen, dugotrajan i odvija se postepeno u fazama. Osnovne faze postupka su:

- a) podsticanje i stimulisanje univerzalnih vrednosti kod osuđenika i mogućih potencijala da sam rešava probleme merama psihološkog i pedagoškog tretmana,

¹⁸ Zbog primerenosti radu i potrebe shvatanja reči tretman citiraću upravo ovaj izvor koji odgovara našem shvatanju tretmana u penološkim uslovima. „Tretman (franc. traitement), postupak obrade i rešavanja problema pojedinca, društvene grupe ili društva. U kriminologiji tretman podrazumeva postupak prema osuđenim licima na izdržavanju kazne u vaspitno – popravnim, kazneno – popravnim ustanovama (i uopšte prema osobama kojima su izrečene krivične sankcije – kazne i mere bezbednosti) te u rehabilitacionim ustanovama. Cilj tretmana je prevaspitanje i rehabilitacija, tj. priprema i uključivanje osuđenika u normalne tokove života posle izdržane kazne. To je jedan od vidova kriminalne politike. U širem smislu podrazumeva i postupke prema licima u krivičnom postupku, onima na izdržavanju kazne i u postpenalnom periodu. I sama izrečena kazna je akt tretmana: mora se voditi računa o uticaju na osuđenika. Tretmanu su podređeni i razni modeli izdržavanja i nadzora izdržavanja kazne – klasifikacija osuđenika, postupak izdržavanja kazne za maloletnike, sudije za nadzor izdržavanja kazne”. (str. 360–361)

¹⁹ Radovanović, D., (2003). Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija, Tretman osuđenih lica (klasifikacija, opšte i stručno obrazovanje, vaspitni rad, primena stimulativnih i represivnih mera, slobodne aktivnosti, rad i zaposlenost osuđenih lica), Novi Sad, Beograd, Pravi fakultet, str. 223–226.

- b) uklanjanje društvenih prepreka u resocijalizaciji osuđenog lica, obezbeđenjem uslova za stanovanje, zaposlenje i život na slobodi.²⁰

Kada se konkretno govori o problematici ovog rada, nesporna je činjenica da u sistemu izvršenja krivičnih sankcija najveću krizu doživljava upravo penološki tretman lica lišenih slobode.²¹ Stručna lica koja u neposrednom kontaktu sa osuđenim licima rade u procesu resocijalizacije su vaspitači, komandiri, instruktori i stručni saradnici na poslovima prevaspitanja iz Službe za tretman.²² Krizu tretmana prati svojevrsan oblik regresije, koji se u penologiji ogleda u specifičnoj vrsti redukcionizma u kome se bogatstvo tretmana svodi na par elementarnih oblika uslovljavanja: na kupovinu socijalnog mira u instituciji, i „dresuru” i pripremu osuđenika za život u samoj instituciji, a ne u socijalnoj zajednici šireg društvenog konteksta.²³ Ta regresija ponovo aktuelizuje represiju, izolaciju, marginalizaciju, konfrontaciju i dehumanizaciju sistema izvršenja krivičnih sankcija. U ovakvim uslovima, resocijalizacija je i svrha kažnjavanja (dovođenje počinioca krivičnog dela, primenom prevaspitnih metoda, do shvatanja svrhe kazne), a njen cilj je pozitivan uticaj na sveukupni život osuđenog lica da tokom prevaspitanja, usvoji pozitivno usmerenje za život nakon izdržane kazne i redigovane stavove za uspešan povratak porodici, poslu i društvu. Tek kada to postignemo, resocijalizaciju možemo smatrati uspešnom.²⁴ Međutim, procenat recidiva (penalnih povratnika) je toliki da se pobija prevaspitni rad, a postavljeni koncept ne daje vidljive pozitivne rezultate. Naime, iz godine u godinu, procenat povratnika penalnim uslovima se povećava. Opšte je poznato da povećanje procenta povratnika među izvršiocima krivičnih dela u jednoj zemlji upozorava javne organe na loše rezultate sudskog i kaznenog sistema jer ono ukazuje da sankcije primenjene prema njima nisu svrsishodne. Čitavi timovi stručnjaka raz-

²⁰ Radoman, M., Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija

²¹ Zloupotreba tretmana kao mogućnost posebnog krimogenog faktora profesionalnog osoblja zatvorske zajednice.

²² Vidi: OSCE i Uprava za izvršenje zavodskih sankcija Republike Srbije, Načelnik službe za prevaspitanje – profesionalni profil, bez datuma izdavanja. Navedena skripta za internu upotrebu predstavlja radnu svesku za postizanje usaglašavanja treninga u postizanju standarda koje kao zahtev postavlja OSCE.

²³ Božić, D. M., (2003). Iskustva u radu sa malim grupama u KPZ za maloletnike, Valjevo, str. 5; Problemi povrata, (1971). XVIII Međunarodni kurs iz kriminologije, Jugoslovensko udruženje za krivično pravo i kriminologiju, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd.

²⁴ Radovanović, D., Osobine ličnosti i integritet, Kriminološka svojstva i integrisanost, Sociokuturno zaleđe i integrisanost, Vanzatvorski kontakti, postzatvorska očekivanja i integrisan, navedeno delo, 394–432.

matraju ovaj problem sa najvećom naučnom ozbiljnošću.²⁵ Istraživanje koje je sprovedeno 2008 godine u zavodima na području AP Vojvodine²⁶ nedvosmisleno pokazuju da je glavni krivac kriminogenog ponašanja „objektivna životna situacija” (48,3%), dok se njih 47,0 % izjasnilo da po izdržanoj kazni na slobodu izlazi nedovoljno resocijalizovano.

Savremeni naučni skupovi²⁷ tretiraju, između ostalog, resocijalizaciju kao jedan od osnovnih koncepata u izvršenju krivičnih sankcija. Razmatrajući antinomiju koncepta resocijalizacije i ZIKS – a kaže se: „... Najveća i najznačajnija antinomija je sadržana u retributivnim aspektima kazne, s jedne strane, i fakticiteta tretmana koji se zasniva na načelima humanosti, s druge strane. Institucionalni aspekt resocijalizacije treba da se realizuje u jednom socijalnom kontekstu i miljeu koji je najmanje indikovani za njenu realizaciju. Dijalektika življenja u penalnom sistemu ne može biti paradigma dijalektici življenja u otvorenoj društvenoj zajednici. Ako se postigne identitet ovih aspekata življenja, recidivizam se pokazuje kao sudbinsko određenje. Koncept resocijalizacije upravo nastoji da poništi ovaj identitet i uspostavi diskontinuitet zasnovan na pravilima igre i politici tretmana. Taj diskontinuitet treba da bude osnova za stvaranje nove vrednosti prema kojoj se meri efikasnost sistema... Način prevazilaženja, odnosno tretiranja ove antinomije određuje karakter izvršenja krivičnih sankcija. Kada je kazna imala isključivo ili prevashodno retributivni karakter, ova protivurečnost nije postojala – mnemotehnika bola bila je introspektivna i retrospektivna metoda autoprevaspitanja. Tek je antiteza u vidu koncepta tretmana uobličila antinomiju koja kroz istoriju penologije nije do današnjeg dana ništa izgubila u svojoj aktuelnosti...”²⁸

Upućeni u problem znaju da je antinomija između realnog stanja po zavodima u koliziji sa zakonskim, stručnim i naučnim postavkama. U ZIKS-u stoji da Služba za treman, kojoj je zakonodavac s razlogom dao primat, odnosno prvenstvo među jednakima, a ne samo simboličko mesto

²⁵ Problemi povrata, (1971). XVIII Međunarodni kurs iz kriminologije, Jugoslovensko udruženje za krivično pravo i kriminologiju, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd. Vidi: Milašinović, S., (1999). Kriminalitet i mladi u uslovima ekonomske i socijalne krize, magistarska teza odbranjena na Fakultetu političkih nauka, Beograd.

²⁶ Bobić, A., (2010). Socijalni i lični faktori upravljanja promenama u sferi tretmana osuđenika, doktorska disertacija, Banja Luka

²⁷ XVII Seminar prava održan u Budvi od 8–10 juna 2005. godine, razmatrao je sa raznih aspekata Kazneno zakonodavstvo. Tema seminara bila je upravljena prema konceptu: progresivna ili regresivna rešenja.

²⁸ Marić, B., (2005). Antinomije koncepta resocijalizacije i zakonodavstvo o izvršenju krivičnih sankcija, Zbornik radova XVII seminara prava, Budva

u nabranjanju redosleda službi u zavodu, treba da usklađuje sve ostale učesnike u procesu prevaspitanja što znači punu afirmaciju načela jedinstva vaspitno – korektivnih i terapijskih uticaja na osuđena lica. Jednostavno, to znači da svi zaposleni treba da ostvaruju vaspitno – korektivni uticaj na osuđena lica u meri svojih znanja, ovlašćenja i ljudskih kvaliteta. Prevaspitanje, kao proces u tom smislu, ima svoje nivoe koji odgovaraju različitim sadržajima korekcije. Ti sadržaji, opet, korespondiraju sa odgovarajućim obrazovnim nivoom i profilom zaposlenih sve dok se sadržaji na svim različitim nivoima integracije ne obrazuju u jedan kompleksan pristup tretmanu osuđenih lica.

Da bi se proces resocijalizacije uspešno sproveo neophodno je primeniti adekvatan tretman prema osuđenim licima. Može se primetiti, u dosadašnjoj praksi, da tretman (program postupanja) sa osuđenim licima bitno utiče na njihov tok resocijalizacije, te da mu stoga i treba posvetiti odgovarajuću pažnju kako bi se smanjio recidiv, a samim tim i kriminal.

Posebnu pažnju tokom izdržavanja zatvorske kazne treba posvetiti programu postupanja u oblasti rada i upošljavanja osuđenih lica kao značajnom faktoru za njihovu resocijalizaciju. Rad osuđenog je njegovo pravo, ali i obaveza. Pre svega, rad ima vaspitni karakter koji pokazuje da se neke osobine radom i uvežbavanjem mogu promeniti. Osuđeno lice koje tokom izdržavanja kazne zatvora stekne određene radne veštine i osposobi se za određeno zanimanje, može lakše naći posao na slobodi i time sticati materijalna sredstva za život i smanjiti mogućnost činjenja novih krivičnih dela.

Tretman kroz slobodno vreme osuđenika takođe utiče na njihovu resocijalizaciju jer njihovo vreme se sastoji od radnog i „slobodnog” vremena koje zasigurno ima drugačiji smisao od slobodnog vremena ostalih ljudi. Dobrom organizacijom slobodnog vremena (razne sportske aktivnosti, učešće u osuđenika u sekcijama koje organizuje ustanova i sl.) smanjuje se mogućnost formiranja neformalnog sistema i njihovog negativnog uticaja na osuđenike.

Obrazovanje osuđenika je bitan faktor resocijalizacije kome se mora posvetiti velika pažnja. U Evropskim zatvorskim pravilima ističe se neophodnost da svaka kaznena ustanova treba da organizuje iscrpan program obrazovanja kako bi se pružila mogućnost svim osuđenim licima da udovolje barem nekim od svojih individualnih obrazovnih potreba i težnji. Istraživanja su pokazala da osuđenička populacija, u proseku, ima ve-

ma nizak obrazovni nivo, pa su potrebe za njihovim obrazovanjem tim izraženije.²⁹

Pored ostalog, značajno mesto u procesu resocijalizacije pripada i posebnim pravima koja osuđenici koriste za vreme izdržavanja kazne, bilo da je to u ustanovi ili van nje. U zavisnosti od postignutog stepena prevaspitanja, dužine kazne, krivičnog dela, ponašanja, zalaganja i rezultata u radnom i obrazovnom procesu osuđenici će koristiti i određene pogodnosti koje sigurno snažno motivišu osuđenike da poštuju Kućni red ustanove i da se što više lično angažuju u programu sopstvene resocijalizacije.

Program postupanja prema osuđenim licima obuhvata i pitanje slobode veroispovesti kao jednog od faktora resocijalizacije i poštovanja ljudskih prava za vreme izdržavanja kazne zatvora. Svi osuđenici za vreme izdržavanja kazne imaju pravo veroispovesti, kao i posetu sveštenog lica, ako to žele.

Zaključna razmatranja

Sve napred navedene aktivnosti tretmana koje se sprovode uz pomoć stručnog osoblja u Ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija Republike Srbije sigurno će uticati na uspešniju resocijalizaciju osuđenih lica, kao svrhu kažnjavanja, što će za posledicu imati smanjenje recidiva i time dati doprinos u borbi za smanjenje kriminala na našim prostorima.

Uspešnost resocijalizacije, pre svega zavisi od stepena obučenosti zaposlenih i njihove motivisanosti za rad. Zbog toga menadžment zatvora mora posvetiti veliku pažnju u edukaciji zaposlenih za izvršenje radnih zadataka i razvijati kod njih osećaj pripadnosti timu i stimulirati ih za rad kroz zaslužena napredovanja u poslu, isticati njihove pozitivne rezultate, materijalno i psihološki nagrađivati. Takođe, neophodno je posvetiti posebnu pažnju pri odabiru kadrova za rad u penalnim ustanovama, jer pored formalnih uslova oni moraju da imaju i predispozicije za rad u ovakvim uslovima što se može proveriti testiranjem kandidata pri prijemu u radni odnos. Na uspešnost resocijalizacije sigurno utiču i uslovi za rad koji trenutno u svim Ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija nisu na zadovoljavajućem nivou zbog velike prenatrpanosti i neadekvatnog smeštaja

²⁹ Istraživanje koje je sprovedeno 2008 godine za izradu doktorske disertacije Ace Bobića „Socijalni i lični faktori upravljanja promenama u sferi tretmana osuđenika” u Ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija na području AP Vojvodine nedvosmisleno pokazuju da je obrazovni nivo osuđeničke populacije nizak (8,7% nema završenu osnovnu školu, 18,1% ima samo osnovnu, a 12,6% ima započetu srednju školu).

osuđenika što za posledicu ima stvaranje dodatne tenzije koja usporava proces resocijalizacije. Zbog velike prenatrpanosti i nedostatka smeštajnih kapaciteta nije u potpunosti moguće razdvojiti osuđenike prema klasifikacionim grupama što za posledicu ima i pojavu kriminalne infekcije i veći uticaj neformalnog sistema na osuđenike. Iz tog razloga neophodno je i uvođenje alternativnih sankcija i društveno korisnog rada kako bi se pojedini osuđenici zaštitili od ovih negativnih pojava i smanjile neminovne deprivacije koje su prisutne tokom izdržavanja kazne zatvora. Da bi proces resocijalizacije dao zadovoljavajuće rezultate Uprava za izvršenje krivičnih sankcija mora staviti akcenat i na izgradnju novih adekvatnih smeštajnih kapaciteta za osuđenike, pomoći stvaranju proizvodnih jedinica gde bi osuđenici bili uposleni, zaposliti još radnika koji učestvuju u procesu resocijalizacije, pre svega u Službi za tretman i Službi za obezbeđenje. Uspešnu resocijalizaciju možemo očekivati i ako se kvalitetnije organizuje slobodno vreme osuđenika, u saradnji sa obrazovnim institucijama poboljša sistem obrazovanje lica koja su na izdržavanju kazne zatvora, vrši stalna edukacija osuđenih lica u korišćenju njihovih opštih i posebnih prava, kao i potenciranje na individualnim razgovorima tokom primene tretmana.

Ako nam je cilj što bolja resocijalizacija neophodno je tokom rada konsultovati i uključivati stručnjake i naučnike koji se bave penologijom, kriminologijom, psihologijom, defektologijom, pravom i sl., zatim prihvatiti predloge zaposlenih koji učestvuju u procesu resocijalizacije i vršiti stalna istraživanja osuđeničke populacije i analizirati njihove stavove o vrednosti tretmana i njihovom zadovoljstvu uslovima i odnosima u zatvoru. Tek tada ćemo imati pravu sliku stanja u sistemu izvršenja krivičnih sankcija i procesa resocijalizacije, a na osnovu toga bi bilo neophodno formirati stručni tim koji bi projektovao neophodne promene u tretmanu osuđenika, napravio redosled njihovog uvođenja i pratio realizaciju u praksi. Na kraju, mora se ostvariti dobra saradnja sa institucijama postpenalnog prihvata koje bi preuzele brigu o osuđeniku po izdržanoj kazni i pomogle mu da se uspešno adaptira za život na slobodi. Sa svim napred preduzetim merama i radnjama mogućnost recidiva bi se sveo na minimum, a resocijalizacija osuđenih lica bi dala veliki doprinos u smanjunku kriminala.

Aco Bobić

The director of the Regional prison in Novi Sad, the Ministry of Justice of Republic of Serbia

Correction (re-socialisation) of convicts as factor in reducing criminality – rate

A b s t r a c t

Re-socialisation has become an important issue in the time when deprivation of liberty has been introduced as a form of penal sanction and prisons have gained a new and a different function than before- a reeducational/correctional function. Theoretically, the term of re-socialisation refers to a multidisciplinary approach to a convict, and cooperation of all the participants with different educational levels and vocations, who are included in the implementation of the re-socialisation process. Contemporary criminal legislation in our country defines that the purpose of enforcement of penal sanctions is to suppress anti-social activities which represent a threat to or are endangering social values protected by criminal law. Every person with final court verdict for perpetration of a criminal offense is committed for serving of his/her sentence in a Republic of Serbia's institution in charge for enforcement of penal sanction. The purpose of their sanctioning is re-socialisation, or correction and preparation for social re-integration after serving prison sentence, adoption of socially acceptable behaviour and prevention of doing criminal acts again.

The system of enforcement of penal sanctions, as a part of the social reaction to criminality, has a specific role which is determined by the penal policy, civilizational and cultural level, ethical and humanistic values, scientific and economic potential of the society. These determinants have been shaping three basic social reactions to criminality through history: punitive, preventive and correctional (reeducational). Contemporary criminal legislation in our country defines (that) the purpose of enforcement of penal sanctions is to suppress the acts which endanger society, injure or threaten the social values protected by criminal law. Generally, these are the three most important strategies in achieving this goal: 1.) to prevent the perpetrator from committing criminal acts and his/her reeducation (correction), 2.) educational impact on others not to make criminal acts and 3.) strengthen the morale and the impact on the development of social responsibility and discipline of the citizens.

In the era of the general increase in the crime rate, there is also a growing interest of the state to more effectively suppress it. Members of the Interior Ministry work on the same task together with prosecutors, courts, and of course the institution for enforcement of penal sanctions. There is a frequently asked question of the real possibilities of imprisonment in reeducation, correction of offenders and whether the prison, as we know it today, can become an important subject in combating crime. Numerous studies show that imprisonment has different effect on people. Some of them never perpetrate criminal act again, others become even more difficult delinquents, and the third act the same as before coming to prison. Results of re-socialisation, which is above all, difficult and time-consuming process, may not be visible and measurable immediately, because an essential goal of correction is not just a successful integration into the prison environment, but also a social re-integration after a stay in prison. Work on the development and interconnection of institutions in the post-prison period is a much better parameter to evaluate the success of the process of resocialization than a parameter of appropriate conduct in a prison institution alone.

Implementation of correctional treatment in prison conditions is a phase of individualization in the treatment of convicts. The procedure itself is complex, time-consuming and carried out gradually in phases. The basic stages in this procedure are: 1. encouragement and stimulation of the universal values of the prisoners as well as present potentials to solve problems by themselves using measures of psychological and pedagogical treatment. 2. removing social barriers in the resocialisation of the convicted person, by providing the conditions for housing, employment and life in liberty.

During imprisonment, particular attention should be paid to the correctional treatment program, especially in the field of labor and employment of convicted persons, because this is an important factor for their re-socialisation. Also, attention should be paid to organization of their leisure time, their education, the use of granted special rights and freedom of religion. All the above mentioned activities which are carried out by correctional treatment with the help of professional staff in institutions will certainly affect the successful re-socialisation of sentenced persons, as the purpose of penal sanctions, which will result in the reduction of recidivism and thereby contribute to the fight to reduce crime in our area.

Key words: crime, punishment measures, prison, treatment, resocialization

Literatura

1. Bobić A., (2010). Socijalni i lični faktori upravljanja promenama u sferi tretmana osuđenika, doktorska disertacija, Banja Luka.
2. Bošković M., (1999). Kriminološki leksikon, Novi Sad.
3. Božić D. M., (2003). Iskustva u radu sa malim grupama u KPZ za maloletnike, Valjevo.
4. Garabedian P., (1964). The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, Social Roles in a Correctional Community.
5. Garrity D., (1966). The Prison as a Rehabilitation Agency, The Prison: Studies in Institutional Organization and Change, New York.
6. Havelka N., (1973). Psihologija, Beograd.
7. Ignjatović Đ., (2002). Kriminološko nasleđe, Beograd, Policijska akademija.
8. Jakovljević V., (1971). Uvod u socijalnu patologiju, Beograd, Naučna knjiga.
9. Jering R., (1998). Cilj u pravu, Podgorica, CID.
10. Krstić D., (1988). Psihološki rečnik, Rečnik termina, Ilustracije, Rečnik biografija, Beograd, Vuk Karadžić.
11. Marić B.; Bulatović I., (2004). Sistem izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji, Beograd, Udruženje penologa Srbije.
12. Marić B., (2005). Antinomije koncepta resocijalizacije i zakonodavstvo o izvršenju krivičnih sankcija, Zbornik radova XVII seminara prava, Budva.
13. Milašinović S., (1999). Kriminalitet i mladi u uslovima ekonomske i socijalne krize, magistarska teza, Beograd, Fakultet političkih nauka.
14. Mladenović K. R., (1971). Osnovi penologije, Sarajevo.
15. Radovanović D., (2003). Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija, Novi Sad, Beograd, Pravi fakultet.
16. Radoman M., (2003). Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija, Novi Sad, Beograd, Pravni fakultet.
17. Žunjić P. V., (2004). Evolucija u resocijalizaciji, Beograd, Partenon.